

ՀԱՅԵՐԵՆԻ «ՈՒՈՉԵԼ» ԱՆՎԱՆՈՒՄԸ ՍՅՈՒՆԻՔ-ԱՐՑԱԽԻ

ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐՈՒՄ

Բանասիր. զիտ. թեկնածու Մ. Ս. Քումունց

Հիմնաբառեր: Սյունիք-Արցախի բարբառ. բարբառային բառապաշար, հայերենի «ուռչել» անվանումը, ստուգաբանություն, հնդեվրոպական լեզուներ և հայերենի բարբառներ, բարբառային տարբերակ:

Հայերենի տարածքային տարբերակներից Սյունիք-Արցախի բարբառային բառապաշարում «ուռչել» իմաստով բառերի մեջ առանձին ուշադրության առարկա են այնպիսիները, որոնք հնդեվրոպական մյուս լեզուների հետ ունեն աղերսներ:

Առանձին բառերի, կազմությունների համեմատական քննությամբ փորձել ենք ցույց տալ այդ աղերսները հայերենի տվյալների ընդգրկումով:

Բարբառախումբը *բղ-բ-ունջ* «ուռչել- բարձրանալ (թխվածքի մասին)» իմաստով բառը չունի, բայց կան մի շարք կազմություններ, որոնցից մեկն առնչվում է հ.-ե. **bhēl-* (**bhōl-*) > *բղ-* արմատին¹. *բըխբըխօտել* (<*բըխ-բըխ-օտ-ել*) «1. բողբոջել, 2. բողբոջները ուռչել, 3. ծիլեր արձակել, 4. ճյուղավորվել»: «Ուռչել» իմաստով է գործածվում նաև բարբառախմբի *պոփ* («խմորի գունդ», *պոփ/իլօրել* // *պոփ/իլօրվել* «1. ուռչել, 2. կլորանալ» (<հ.ե. **bhel-* «ուռչել»): Այս և մյուս ձևերը, որ առնչվում են հ.-ե. «ուռչել» իմաստին, մեր քննության նյութ են, որին էլ անդրադառնում ենք հետագա շարադրանքում:

Դեռևս ստուգաբանական քննության կարիք ունի *տըռըզ* արմատը՝ «1. ուռչել, լիքը լցվել, 2. փխր. մեկից նեղանալ, խռոված տեսք ստանալ, 3. փխր. մեծամտել, հպարտանալ» > *տըռոզ* // Արց. *տըկոզ* // *տոռոզ* «ուռած, փքված». հավանաբար այստեղից՝ *տըռոճան* // *տոռոճան* «1. լայնափոր ջրաման, 2. հաստափոր, 3. կլոր հատիկներով լոբու տեսակ, 4. ուռած, մեծ, անճոռնի», *տըռըպըտկիլ*՝ (*տըռ-պտկել* // *տըռըպտկել*) «ուռչել». օր.՝ «... *տըռըպտկել* բառը հայավարիա ... *Տըռըպտկել* բառը հայերեն է, նույնիսկ՝ գրաբար... Դույն այդ *տըռըպտկել* բառը կնշանակի որևէ սնամիջություն, որ ուռել, փքվել

¹ Գ. Բ. Ջահուկյան, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Ե., 2010, էջ115:

է և ուր որ է՝ կպայթի»²: Ս. Մալխասյանը «տռայ» բառը կապում է մարմնի մի մասի հետ, որին հարվածում են իբրև պատիժ» (հմմտ.՝ Վն. *տռճաման, տռճապօզ* «կենդանու հետույքը»)³: Կարծում ենք՝ այս խմբում է ընդգրկվում նաև՝ տուռն «կույտ, շեղջ» բառը: Է. Աղայանը մատենագրական աղբյուրներում հանդիպող *տառա-տռկ* և *տռռն* բառերի քննության դեպքում հանգամանորեն անդրադառնում է հ.-ե. աղերսներ ունեցող ձևերին, որոնք համապատասխանաբար առաջացել են *der- և *ders- հիմքերից և արտացոլված են հայերենի *տեն, տառ, տռռն, տուռն* կամ *տիռն* արմատական բառերում⁴: Դրանք հնչյունական առումով համապատասխանում են քննվող *տ(ը)ռ* բառի հետ, բայց իմաստային աղերսները թույլ են կամ բացակայում են՝ *տեն* «կոշտուկ», *տենել* «կոշտուկ առաջանալ», տոռ «կաշին քերթելը, ճեղքելը»⁵:

Բարբառային տվյալները, ինչպես նաև մատենագրական տեղեկությունները, ստուգաբանական փորձերը հնարավորություն են տալիս առաջ քաշելու հետևյալ կանխավարկածը. բարբառային *տէռ* // *տէր (տըր-աքէլ)* հիմքային տարբերակները ձևով և իմաստով առնչվում են հ.-ե., *tēu-, *təu-, *teuə-, *təō-, *tū- արմատական տարբերակներին, որոնք ընդլայնվել են հ.-ե. *bh, *g, *k, *l, *m, *n, *r, *s, *t մասնիկներով⁶: Հ.-ե. լեզուներում առկա ձևերը և համապատասխան իմաստները արտացոլված են Վալդեի և Պոկորնու բառարաններում (հմմտ. գերմ. schwellen «ուռչել, ոռչել», անգլ. to swell; crowd, folk; fat; strong; boil, abscess «1. ոռչել, ցցվել, ավելանալ, մեծանալ, հպարտանալ, խոժոռել, ոռցնել, փքացնել, աստիճանաբար բարձրացնել, 2. խառնել, խճողել, խուժան, 3. ճնշել, ձանձրացնել, 4. ժողովուրդ, ամբոխ, 5. գեր, պարարտ, ճարպոտ, շահավետ, 6. ապուշ, բթամիտ, 7. զորավոր, ուժգին, տոկուն, հուժկու, ջերմ, կոշտ, 8. եռալ, եփիլ, 9. կրքոտել, թարախակույտ» և այլ իմաստներից լծորդված)⁷:

² Ս. Խանգադյան, Մատյան եղելությանց, Ե., 1966, էջ 14:

³ Ստ. Մալխասեանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 4, Ե., 1945, էջ 414:

⁴ Է. Բ. Աղայան, Բառաքնական և ստուգաբանական հետազոտություններ, Ե., 1974, էջ 141-143, 149:

⁵ Նույն տեղում, էջ 141, 149: Ստուգաբանական այլ տվյալներ մեզ հայտնի չեն:

⁶ J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I Band, Bern-München, 1959, էջ 1080:

⁷ J. Pokorny, նշվ. աշխ., էջ 1080-1085.

Պետք է նշել, որ նշված մասնիկներով կազմությունները տեղորոշված չեն հնդեվրոպական լեզուներում. բերենք հնդեվրոպական լեզուներում առկա մի քանի բառամիավորներ՝ բարբառախմբում վկայվող օրինակների հետ զուգահեռ անցկացնելու նպատակով՝ հոլ. *dol* «գոդ», մանգլ. *tholen* «գոդանալ», *tholle* «գոդ», գոթ. *thiod-kuning* «պետ, իշխան, թագավոր» (հմմտ.՝ Վն. *տռալ* «գոդ, ավազակ», Մշ. Վն. «ծուլ», Վն. «թագավոր», Վն. *գոդտռալ* «գոդ, ավազակ մարդ»), լատ. *taurus* «ցուլ, ցուլակերպ», *portus* «նավահանգիստ», անգ. *some* «ինչ-որ, ինչ-որ մի մասը (մարմին), ոմն, մեկը», *tumorous* «ուռած, ցցված, փքված», *toreador* «ցլամարտ» (հարվածել իմաստից), ֆր. *truffle* «գետնասունկ, գերերուկ» (հմմտ. բրբռ. *կյուլիթըէս, արչիթըէս*), հուն. *σῶρος* «կույտ, շեղջ», սանս. *tavas* «ուծգին, հուժկու, հաստատ, կորովի, դիմացկուն, ազդու, ծանր», *tavīti* «հուժկու լինել, ուծգին լինել, ուծգին (հարված, պայթյուն և այլն)»⁸:

Հայերենը, ինչպես կարելի է նկատել բարբառախմբի բառերի քննությունից, ժառանգել է հ.-ե., **təu-*, **teuə-*, **təḍ-*, **tā-* հիմքերի *-*r-* (ո-ր) հավելվածով ձևաիմաստային կազմություններ, որոնց համար կանխադրում ենք **təu-r-*, **tēu-r* հիմքային տարբերակները: Ընդ որում՝ նշենք, որ այս նույն արմատի տարբերակներից են բխեցնում հայ. *թիւ* «թիվ, թվարկել, թվանշան» բառը⁹, վերջինիս վերաբերող ընդգրկուն բառահոդվածում Հ. Աճառյանը, այնուամենայնիվ, առկախ է թողնում ծագման վերաբերյալ կարծիք հայտնելը¹⁰:

Հանդիպում են նաև այնպիսի բառամիավորներ, որոնք, հնարավոր է, միջնորդությամբ են անցել հայերենին. օր.՝ *տրաքել* «պայթել, տրրրըքըցնել» «1. հարվածել, 2. պայթեցնել» բառերը իմաստով ընդհանուր են հնդիրանական ձևերի հետ, բայց հնչյունական առումով տարբեր են, կամ «ուռչել» իմաստով զուգահեռներ նկատվում են հնդեվրոպական լեզուների մեծ մասում, սակայն հնչյունական զանազանությունը դժվարացնում են հայերենին անցած լինելու մասին կանխորոշելը: Եվ այսուհանդերձ, կարծում ենք, որ հայերենը ինքնուրույն է ժառանգել **təu-*, **teuə-*, **təḍ-*, **tā-* ընդհանուր հիմքերով խմբի ձևաիմաստները՝ մասնավորված և ընդգծված *-*r-* կազմիչի զարգացումներով, որոնց մի մասը կա մատենագրական

⁸ Սանսկրիտի ձևերը տե՛ս՝ <https://sanskritdictionary.org/tava>.

⁹ *J. Pokorny*, .նշվ. աշխ., էջ 1080, *Գ. Բ. Զահուկյան*, նշվ. աշխ., էջ 267:

¹⁰ Հ. Աճառյան Հայերեն արմատական բառարան, հ. 2 Ե., 1973, էջ 186-187:

աղբյուրներում, իսկ մյուս մասը՝ բարբառներում, հատկապես՝ Սյունիք-Արցախի բարբառախմբում:

Սույն ենթադրությունների համար բերենք Սյունիք-Արցախի բարբառախմբի բառապաշարի հաճախական կիրառությամբ օրինակներ, որոնք և՛ հնչյունական, և՛ իմաստային համապատասխանությամբ արտացոլում են հ.-ե. աղերսները՝ *տոռոգ, տըռըզիլ* «1. Այտուցվել, ուռչել՝ փորը, թշերը, գրպանները և այլն, 2. նեղանալ, հոնքերը կիտել, 3. գոռոզանալ, հպարտանալ, 4. հարստանալ», *տըռըզ-ցընէլ* «ուռցնել, փչել, այտուցել», *տըռոզ-տըռոզ* «ուռած, փքված», տըռըզիկ «1. ուռած, 2. նոթոտ, անմարդամոտ, նեղացկոտ», *տըռըզոտէ/իլ* «1. ուռչել, այտուցվել, 2. Մարմնի վրա բշտիկներ առաջանալ, 3. փքվել, գոռոզանալ, 4. հարստանալ, 5. ինչ-որ կարևոր գործից, պաշտոնից փքվել», *տըռտըկի // տըռտընգի (տալ)* «անասունների ուրախ թռչկոտելը», *տըռմըզկվի/էլ* «1. Ջրի մեջ շատ մնալուց թառամել, կնճռոտվել, փափկվել, կակղել, 2. Ջրի մեջ մնալուց ուռչել», տըռընգոց «գոմեշի հանած ձայնը» (?), *տըռամէչ* «անարժեք բան», *տըռըհէր* «անարգական իմաստով» (հմմտ. *քըքըհէր*), *տըէռ* (*տըէռ, տըռասսս* և այլն), *տըռըհաչ // տըռըհաշ* «1. դատարկ, անարժեք, 2. անհոգ», *տըռըհաչ* տալ «1. Շան անտեղի հաչելը, 2. դատարկախոսել, վայրահաչել», տըռըճըժկան «1. վախկոտ, 2. անբան, 3. պոռոտախոս», *թէս // թըէս* «մարմնից գատվող անձայն գազ», այստեղից՝ *թիսի, թիսիվալա* «վախկոտ»¹¹, *տըռըշըրանուկ* (անել) «թափթփված» և այլն¹²:

Ի մի բերելով հ.-ե. արմատները՝ դրանք հնարավոր է բաժանել իմաստային և հնչյունական առանձնահատկություններով խմբերի՝

1. Հ.-ե. բառասկզբի շնչեղի (*t) դիմաց հայերեն շնչեղ *թ*-ով կազմություններ՝ *թըէս* «1. արտանետվող գազ, 2. գարշահոտ», *թըսանէլ* «արհամարհանքով հեռացնել, բանի տեղ չդնել, առանց հաշվի առնելու հեռացնել», *թըսավըէտ, թըսէ/ալ, թըսըմօլի, թըսըվալա // թիսիվալա* «1. վախկոտ, թուլամորթ, 2. լացկան», *թըսթըս // թըսթըս* «նվնվան», *թըսթըսան* «լալկան», *թըսթըսալ* «1. նվնվալ, 2. Դանդաղ աշխատել, 3. լավ չվառվել, 4. թստոցով այրվել, 5. դողալ՝ ցա-

¹¹ Արդյո՞ք առնչություն ունի *թէս (թէայ)* «վախկոտ» բառի հետ, որ Գ. Ջահուկյանը նշում է անհայտ ծագմամբ բառերի շարքում (Գ. Բ. Ջահուկյան, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, էջ 264):

¹² Դրանք մեծ թիվ են կազմում. կարելի է տեսնել Սյունիք-Արցախի բարբառախմբին վերաբերող բառարաններում, ՂԲԲ, ՀԳԲ:

վից, վախից, ցրտից» և այլն (առկա է նաև բնաձայնական հատկանիշը):

2. Հ.-ե. բառասկզբի շնչեղի (*t) դիմաց հայերեն խուլ տ-ով կազմությունները ձևով և իմաստով առնչվում են սանսկրիտի, զենդերենի, հունարենի, լատիներենի, սլավոներենի, լիտվերենի և իռլանդերենի հետ, միայն իմաստով՝ գոթերենի հետ, ընդ որում այս խումբն, իր հերթին, ներառում է տարբեր իմաստների կրող բառեր, *տոռոգ* «այտուցվել, ուռչել», *տրորզիլ* «նեղանալ», *տրորզիլ* «փքվել, գոռոզանալ», *տրռ* // *տրէռ* «օդ, գազ», *տրռտրնգի*, «թռչկոտել (կենդանիների համար ասված), *տրռմըզկվիլ/ել* «ջրի մեջ շատ մնալուց փափկվել, ուռչել» (հմմտ.՝ հուն. *τῆρος* «1. պանիր, 2. ճգմված, սմբած», *βούτῆρον* «կարագ», ավեստ. *tūiri-* «շիճուկ») և այլն:

3. Հ.-ե. բառասկզբի շնչեղի (*t) դիմաց հայերեն խուլ տ-ով և *-k- (*tə-r-(a)k-, հմմտ.՝ *թան-աք*, *հավ-ա՛ք*) ածանցով¹³ *տրր-ըք* (-աք) «պայթյուն, հարված», այստեղից՝ *տրրաքօ/ուց* «պայթյուն», *տրրըքմանե/ինկյալ* «1. նախանձել, 2. մեկի խոսքից նեղանալ», *տրրըքտրրաքկյալ* «լացել, հեկեկալ», *տրրըքտրրըքօտել* «1. պայթել, անընդմեջ պայթել, 2. հեկեկալ, հարվածներ հասնել», *տրրըքըցնել* «1. պայթեցնել, 2. հարվածել», *տրրըքոց*, *տրրաքուց* «1. պայթյուն, 2. հարված», *հինգտրաքանի* (այսպես նաև՝ *մեկ*, *երկու* և այլն) «հինգ փամփուշտ տեղավորող զենք»: Ըստ Գ. Ջահուկյանի (վերապահումով)՝ այն ծագում է հ.-ե. *der-, *derek- «քերթել, կաշին հանել, պատռել, ճեղքել, պատռել, հանել, անջատել» հիմքից (*dērək-?)¹⁴:

4. Այս խմբում ենք ընդգրկել նաև հայերենի *տառփանք* < *տռփի*¹⁵, *տարփ* «գոտու մեջտեղի ցցուն, ուռած մասը» բառերը, որոնք հնարավոր է առնչակցություն ունենան քննվող հիմնաձևի հետ:

5. Հ.-ե. բառասկզբի շնչեղի (*t) դիմաց հայերեն խուլ թ (հմմտ. *թորշ* արմատի հետ)՝ *թրշ(ը)նակել* «1. ուռչելուց գունատվել, սփրթնել, սփրթնել, ուռչել, այտուցվել», *թրռրշնել* // *թրրթրշնիլ* // *թրռրմօշկել* «1. հարբելուց դեմքը այտուցվել, հարբելուց, բարկությունից դեմքը ուռչել ու կարմրել», այլն՝ «խմորը թթվելուց ուռչել»:

¹³ Ձևով նման և իմաստով մոտ *տէց* «տիկ» բառը (*տէգ շինիլ* «ուռցնել, փքել») բխեցվում է «այծ» (հ.-ե. *dig-) իմաստից, հմմտ.՝ *տըկըզել* «ուռչել, տկոել»:

¹⁴ Գ. Բ. Ջահուկյան, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, էջ 286:

¹⁵ Գ. Բ. Ջահուկյանը հնարավոր է համարում իրանական ծագումը (ն. տ. , էջ 725):

Այսքանով չեն սահմանափակվում հ.-ե. աղերս ունեցող «ուռչել» անվանման տվյալները Սյունիք-Արցախի բարբառային բառապաշարում: Կան բառեր, որոնք բարբառախմբում չեն պահպանել «ուռչել» հասկացությունը կամ համըմբռնմամբ և լեզվական այլ գործոնների ազդեցությամբ փոխարինվել են այլ իմաստներով, բայց արտաքին հնչյունական կազմից ենթադրվում է նրանց ծագումը, ինչպես, օր.՝ *բամփ* (*բոմփ*) բնաձայն. «հարվածելու, պայթյունի ձայն» բառը ծագմամբ զուգահեռվում է հ.-ե. *baba- «կոհակ, ուռուցք» բառին, որից վկայվում է միայն «ձայն» հասկացությունը (այլև՝ *բոմփել*): Հայտնի է նաև այն, որ, օրինակ, *օռվել*, *օռուսկ*, *օռել* բառերը «ուռչել» հասկացությունը կրել են *or-n- (*er- «շարժել, բարձրացնել») հիմքից:

Մենք վերևում ակնարկեցինք *բըխբըխօտել*, *պնւլ* բառերի հ.-ե. հիմքից հնարավոր ծագման մասին: Սակայն ի մի բերելով բարբառախմբի տվյալները՝ ենթադրում ենք, որ *bhel- «փչել, ուռչել» արմատից բարբառախումբը ձևիմաստային փոփոխություններով ու տարբերակներով շատ հասկացություններ է պահպանել, ինչպես՝ *պըլիթիլ* // *պիլիթիլ* (*b(h)lē- (-տ աճականով)) «ուռչել, այտուցվել, կլորանալ, ուռուցիկ դառնալ» [հմմտ.՝ *բլիթ*], *պըղօճ* // *պըղօրճ* (*b(h)(e)l- (-օճածանցով)) «1. բզեզ, 2. պատիճավոր միջատ (առհասարակ)» *պուլիզ* (*b(h)ul- (-իկ ածանցով)) «կավե փոքրիկ աման, պուլիկ» (հմմտ. *պիլօրնիկ* «ձեթի՝ յուղի կավե փոքրաման»), *պուպու* (*b(h)(e)u- (բառակրկնությամբ՝ առանց l-ի)) «1. Հասնելուց հետո կանաչ կեղևից անջատված ընկույզ» և այլն:

Այս շարքում, որոշ վերապահումով, դնում ենք մի քանի բառեր, որոնց ծագումը մնում է առկախ. *պուպուզ* «ծնկները ծալած և ոտքերի վրա հենված, պպած» [> «կլորանալ» իմաստից՝ (*b(h)u-(k'- աճականով)], *փըմփըխել* // *փըմփըռնել* «ուռչել, տոգել, գիրանալ» [*bhel- (?)], այստեղից՝ *փըմփըռնօտել* - «1. ուռչել 3. փոխ. գոռոզանալ» (բարբառախումբն առանձին ունի *փըքվել* > *փուքս* (<*phu- «փչել»), *փըքփըքօտել* «մորթը այրվելուց տեղ-տեղ ուռչել, փուքեր տալ», *չըռվել* բառի բարբառախմբի իմաստներն են «չոռ հիվանդություն ստանալ, 2. ուռչել, 3. կպչել, ձուլվել, միանալ, 4. մարդու վերջույթները ծովել, փայտանալ» [թ>չ (?)]:

Այս աշխատանքից դուրս են մնացել «ուռչել» անվանում նշանակող այն բոլոր միավորները, որոնք այլ կազմությունների փոխա-

բերումից կամ հարադրումից են ձևավորվել, ինչպես՝ *յըէրքըցիլ* «ուռչել» և այլն:

Այսպիսով՝ նկատում ենք, որ Սյունիք-Արցախի բարբառախմբի բառապաշարի «ուռչել» անվանում նշանակող բառերի մեծ մասը աղերսներ ունի հնդեվրոպական ժառանգության հետ: Ժամանակի ընթացքում դրանք տարբեր փոփոխությունների են ենթարկվել արտաքին և ներքին շփումների, փոխազդեցությունների հետևանքով: Այդուհանդերձ, առանձնացված և հնդեվրոպական առնչակցություններ ընդգծող տվյալները վկայում են, որ Սյունիք-Արցախի բարբառը հազարամյակներ անընդմեջ գործառել է բնօրրանում, պահպանել հատկապես բառային այն շերտը, որ հիմք է հանդիսացել ոչ միայն հայերենի տվյալ բարբառախմբի, այլև ընդհանուր մշակութային առաջընթացի:

Գրականություն

Խանգաղյան Ս., Մատյան եղելությանց, Ե., «Հայաստան» հրատ., 1966:

Մալխասեանց Ս., Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 4, Ե., Հայպետհրատ., 1945:

Ջահուկյան Գ. Բ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Ե., «Աստղիկ» հրատ., 2010:

Pokorny J., Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, II. Band, Bern-München, 1959.

<https://sanskritdictionary.org/tava>.

Ключевые слова: Сюникско-арцахский диалект, диалектная лексика, этимология, индоевропейские языки, армянские диалекты, диалектный вариант.

М. С. Кумунц -Индоевропейское наименование «распухать» в лексике Сюникско-арцахского диалекта армянского языка. - В лексике Сюникско-Арцахских диалектов много слов, имеющих индоевропейские отношения по форме и значению. В этом смысле особый интерес представляет группа слов, выражающая понятие «распухать».

В основном они имеют индоевропейское происхождение; *bhēl-, *ders-, * təu-: их армянские диалектные варианты *բըխըրթօսոնէլ* [bəxəxotēl], *պնլօրէլ* [pülörēl], *տըռըզ* [təřəz], *տըրաքէլ* [tərakcēl] и т. д.

В данном исследовании этимологический эксперимент с этими словами проводится путем выделения семантико-фонетических признаков.

Наличие индоевропейских слов в лексике доказывает, что сюникско-арцахский диалект существует на нынешней территории около пяти тысяч лет и считается одним из крупнейших диалектов в регионе.

Keywords: Syunik-Artsakh dialectal vocabulary, etymology, Indo-European languages, Armenian dialects, dialectal variants.

M. S. Kumunts - Indo-European Concept “swell” in Syunik-Artsakh Dialectal Vocabulary of Armenian Language.

In Syunik-Artsakh dialectal vocabulary contains many words have with Indo-European relations in form and meaning. In this sense, a group of words expressing the concept “swell” is of particular interest.

These words originated from Indo-European bases *bhēl-, *ders-, *təu-: their Armenian dialectal variants բռխբռխոտել [bəxbəxotēl], պլլօրել [pülörēl], տրորո [təʁəz], տրրաթել [tərakēl] etc. In this study the etymological experiment of these words is done by dividing the semantic-phonetic features.

The presence of Indo-European words in the vocabulary indicates that the Syunik-Artsakh dialect has existed in the area for about five thousand years and is considered one of the largest dialects in the region.